

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: "Polski Atlas Etnograficzny" : siedemdziesięciolecie prac

Author: Edyta Diakowska-Kohut

Citation style: Diakowska-Kohut Edyta. (2015). "Polski Atlas Etnograficzny" : siedemdziesięciolecie prac. "Lud" T. 99 (2015), s. 337-346.

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

EDYTA DIAKOWSKA-KOHUT
Pracownia Polskiego Atlasu Etnograficznego
Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie
Uniwersytet Śląski w Katowicach

*POLSKI ATLAS ETNOGRAFICZNY –
SIEDEMDZIESIĘCIOLECIE PRAC*

Wstęp

W 2015 roku mija 70 lat od podjęcia prac nad *Polskim atlasem etnograficznym* (dalej PAE). Uchwałę tę przyjęło wznawiające swoją powojenną działalność Towarzystwo Ludoznawcze, 22 listopada 1945 roku, na 21. Walnym Zgromadzeniu w Lublinie. Ówczesny prezes Towarzystwa, Kazimierz Moszyński, podkreślał konieczność natychmiastowego podjęcia prac przygotowawczych. Odtąd przez kolejne dziesięciolecia w pracach atlasowych uczestniczyło kilka pokoleń etnologów i etnografów. Obecnie materiały PAE stanowią największy zbiór danych etnograficznych w Polsce. Pracownia PAE to jedyna placówka dysponująca tak obszernym materiałem empirycznym, zebrany w oparciu o jednolite narzędzia badawcze na obszarze całej Polski. Ogromna wartość dokumentacyjna *Atlasu* oraz dorobek naukowy jego współtwórców czyni z niego depozytariusza bezcennej wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego polskiej wsi.

Zainteresowania kartograficzne w Polsce i powstanie *Polskiego atlasu etnograficznego*

Pierwsze opracowania z zakresu kartografii etnograficznej w Polsce sięgają okresu międzywojennego i wiążą się z nazwiskiem Kazimierza Moszyńskiego – autora *Atlasu kultury ludowej w Polsce*. W tym samym mniej więcej czasie we Lwowie, pod kierownictwem Adama Fischera, gromadzono materiały do *Słownika roślin, zwierząt i niektórych zjawisk*, mającego stanowić w przyszłości podstawę opracowania map atlasu etnograficznego. Pojedyncze mapy, dotyczące głównie kultury materialnej, publikowali w okresie międzywojennym także inni badacze – Alfred Bachmann, Jan Falkowski, Leon Popiel, Jadwiga Klimaszewska i Roman Reinfuss.

W tym czasie nie tylko Polska podejmowała działania w kierunku przygotowania atlasu etnograficznego. Do opracowania narodowych atlasów etnograficznych przystąpiły także Niemcy, Holandia, Francja, Szwajcaria, Austria, Włochy, Szwecja i Dania, później Finlandia, kraje wchodzące wówczas w skład Związku Radzieckiego (Estonia wraz z Łotwą i Litwą, Rosja – część europejska, Białoruś i Ukraina z Mołdawią), Słowacja, Rumunia, Węgry, Jugosławia oraz Grecja. Przygotowywane na gruncie europejskim atlasy etnograficzne miały na celu kartograficzne ujęcie całokształtu zjawisk kulturowych występujących na terenie danego kraju. Tak skonstruowane atlasy miały dać podstawę do dalszej pracy badawczej i naukowej. Założenia w poszczególnych krajach były nieco odmienne, różnice dotyczyły między innymi metod stosowanych przy pozyskaniu materiału oraz tematyki i opracowania map.

Jak pisał Józef Gajek:

Główne zadania PAE polegają na opracowaniu serii kartogramów etnograficznych obrazujących zróżnicowanie przestrzenne Polski, pod względem inwentarza kulturowego oraz wykrycia zespołu tych faktów kulturowych, które są, względnie były w przeszłości charakterystyczne dla polskiej kultury ludowej i stanowiły czynnik wiążący Polskę w jedną całość etniczną (Gajek 1958: 9).

Opracowując atlas pamiętano o tym, iż kultura jest wartością zmienną, a poszczególne jej elementy często ulegają większym lub mniejszym modyfikacjom lub przesunięciom w przestrzeni wskutek rozmaitych procesów historycznych. Dlatego w pracach atlasowych zwracano szczególną uwagę, by dokumentować tę zmienność wskazującą na dynamikę procesów kulturowych zachodzących na terenie Polski w różnym czasie. Najważniejszym jednak zadaniem PAE, według Gajka, było „stworzenie takiego zbioru źródeł, porządkującego przestrzennie określone systematycznie wartości, które będą podstawą do rekonstrukcji dawniejszych procesów historycznych, kształtujących etnograficzną strukturę Polski” (Gajek 1958: 10). Maria Frankowska (1948: 150) podkreślała natomiast, iż oprócz celów naukowych atlas ma odegrać również znaczną rolę społeczną. Jej zdaniem, to ogromne dzieło obrazujące całość form życia wiejskiego powinno powszechnie znajdować się w szkołach oraz ośrodkach pracy oświatowo-kulturalnej.

Koncepcję przygotowania *Polskiego atlasu etnograficznego* przedłożył Gajek Towarzystwu Ludoznawczemu w 1945 roku. W pierwszych latach (1946-1953) opracowano techniki i metody pracy dla potrzeb atlasowych. Wykonano także mapę podkładową, zorganizowano sieć korespondentów i rozpoczęto badania.

W latach 1948-1952 prace nad PAE prowadzone były we współpracy z Zakładem Etnografii UMCS w Lublinie, a w latach 1952-1953 z Katedrą Etnografii Uniwersytetu w Poznaniu. Od 1953 roku prace nad *Atlasem* kontynuowano

w Zakładzie Etnografii Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN we Wrocławiu, gdzie zbiór pozostał do 1998 roku.

Na pierwszego redaktora naczelnego *Atlasu* powołano Gajka, który pełnił tę funkcję do 1972 roku (nieformalnie, już po przejściu na emeryturę, do 1988). Następnie stanowisko redaktora objął Janusz Bohdanowicz, a po jego śmierci w 1998 roku – Zygmunt Kłodnicki, który pełni tę funkcję do dziś. Szerzej na temat historii, metod oraz organizacji pracy PAE wypowiadało się wielu wybitnych etnologów, a także historyków (Gajek 1946, 1947, 1958; Frankowska 1948; Labuda 1954; Moszyński 1956; Bohdanowicz 1975, 1993; Kłodnicki 2001, 2013; Drozd-Piasecka 2006; Pieńczak 2009; Diakowska-Kohut 2012). Skupię się zatem na najnowszej historii *Atlasu*, uwzględniając ostatnie kilkanaście lat funkcjonowania PAE w Cieszynie i prezentując obecnie prowadzone prace.

Lata 1999-2015 – najnowsza historia *Polskiego atlasu etnograficznego* (etap cieszyński)

Po śmierci Bohdanowicza w 1998 roku, z inicjatywy Kłodnickiego, nowego redaktora PAE, na drodze stosownych porozumień pomiędzy ówczesnymi władzami Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, materiały *Polskiego atlasu etnograficznego*, znajdujące się we Wrocławiu, przekazano do nowo powstałego cieszyńskiego ośrodka etnologii. Zgodnie z umową, Kłodnicki podjął próbę finalizacji badań atlasowych. Pod jego kierownictwem w latach 2000-2003 studenci cieszyńskiej etnologii przeprowadzili eksploracje terenowe w ponad 100 wsiach położonych głównie w Polsce północno-wschodniej i wschodniej. Zajmowano się demonologią, wiedzą i wierzeniami ludowymi oraz współdziałaniem społecznym. W ten sposób badania *Polskiego atlasu etnograficznego* zostały ostatecznie ukończone.

Niemalże od początku funkcjonowania *Atlasu* w Cieszynie w jego prace włączyły się Agnieszka Pieńczak i Anna Drożdż. Obie, najpierw jako studentki, potem jako pracownice Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej, wraz z Kłodnickim tworzą cieszyński zespół atlasowy. Jedynym etatowym pracownikiem PAE jest autorka niniejszego tekstu, również uczennica Kłodnickiego, zatrudniona w Pracowni Polskiego Atlasu Etnograficznego od 2011 roku. Obecne prace atlasowe skupiają się wokół analiz, opracowywania kolejnych tomów „Komentarzy do Polskiego Atlasu Etnograficznego”, wraz z mapami, oraz innych publikacji opartych na materiałach atlasowych. Ponadto prowadzone są prace inwentaryzacyjne, polegające na porządkowaniu, tworzeniu spisów i katalogów rozmaitych archiwaliów utworzonych podczas 70-letniej historii *Atlasu*.

Działalność wydawnicza ośrodka badań atlasowych¹

W okresie wrocławskim PAE (lata 1953-1998) ukazało się siedem zeszytów *Polskiego atlasu etnograficznego* (w tym zeszyt próbny) zawierających łącznie 372 mapy. Od 1993 roku wydawane są „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego”, które początkowo jako opracowania tekstowe miały stanowić istotne uzupełnienie przygotowywanych map. Dotychczas opublikowano dziewięć tomów, na które składa się 13 woluminów; sześć pierwszych przygotowano i opublikowano we Wrocławiu (Bohdanowicz, red., 1993, 1994; Bohdanowicz, Kłodnicki, red., 1994; Bohdanowicz, Pietraszek, red., 1996; Bohdanowicz, Kłodnicki, red., 1997, 1999), natomiast siedem ostatnich to efekt pracy cieszyńskiego zespołu atlasowego (Lebeda [Pieńczak] 2002; Drożdż 2002; Drożdż, Pieńczak 2004; Pieńczak 2007; Drożdż 2009; Kłodnicki, Pieńczak, red., 2010, 2013).

Zasoby źródłowe archiwum *Polskiego atlasu etnograficznego* w Cieszynie

Na zbiór *Polskiego atlasu etnograficznego* składają się materiały pozyskiwane w trakcie dziesięcioleci badań terenowych oraz liczne opracowania w postaci map i komentarzy.

Trzon badań atlasowych stanowią kwestionariusze wywiadu uwzględniające dwanaście tematów głównych, wytypowanych przez zespół *Atlasu* na początku lat 50. XX wieku. Każdy z nich dotyczy innego zagadnienia z zakresu polskiej kultury tradycyjnej, zawiera szereg rozbudowanych i tematycznie powiązanych pytań. Kwestionariusze nr 1 (1953)² i nr 2 (1954) są poświęcone hodowli i rolnictwu, kwestionariusz nr 3 (1955) hodowli, rolnictwu i budynkom gospodarczym, nr 4 (1956) budownictwu wiejskiemu, nr 5 (1960) transportowi i komunikacji, nr 6 (1964) wybranym zagadnieniom ludowej kultury materialnej, nr 7 (1969) zwyczajom, obrzędom i wierzeniom urodzinowym, nr 8 (1969) zwyczajom, obrzędom i wierzeniom pogrzebowym, nr 9 (1975) zwyczajom i obrzędom weselnym, nr 10 (1980) demonom, półdemonom i innym istotom nadprzyrodzonym w opowiadaniach i wierzeniach ludowych, nr 11 (1982) wiedzy i wierzeniom ludowym, nr 12 (1982) – pomocy sąsiedzkiej, zwanej także tłoką.

Ponadto w pracowni PAE znajdują się liczne kwestionariusze ankiet, stanowiące poniekąd uzupełnienie bądź rozszerzenie tematów węzłowych. Materiały pozyskane drogą ankietową stanowią dopełnienie takich tematów, jak: rolnictwo, budownictwo, transport i komunikacja, pożywienie, strój, obrzędowość doroczna

¹ Pełna bibliografia publikacji związanych z *Polskim atlasem etnograficznym* – zob. Kłodnicki 2001: 261-275.

² W nawiasach umieszczone są daty opracowania poszczególnych kwestionariuszy.

(Boże Narodzenie, Wielkanoc) i rodzinna (weselna, pogrzebowa)³. Ponadto w archiwum PAE zdeponowano materiały z pierwszych lat XXI wieku zgromadzone przez Kłodnickiego na Górnym Śląsku i w jego najbliższym sąsiedztwie (ponad 2,5 tys. obszernych odpowiedzi na ankiety dotyczące obrzędowości Bożego Narodzenia i Wielkanocy oraz problematyki „my i oni”).

Obok odręcznych notatek terenowych, na zbiór PAE składa się bogata kolekcja czarno-białych fotografii. Większość pochodzi z lat 50. XX wieku i stanowi dokumentację wizualną prowadzonych ówczesnie badań nad hodowlą i rolnictwem oraz budownictwem wiejskim. Zdjęcia z lat 60. XX wieku obrazują między innymi sprzęty służące do transportu i komunikacji oraz różnorodne wytwory kultury materialnej (studnie, niecki, koryta, garnki, wyroby bednarskie, przęślice, kołyski, elementy odzieży etc.). Kolekcję fotografii znajdującą się w cieszyńskim archiwum PAE wstępnie oszacowano na ponad 12 tys.⁴

Najstarszą, a zarazem unikatową część kolekcji PAE stanowią kwestionariusze ankiet pochodzące z drugiej połowy lat 40. XX wieku. Zbiór ten tworzy ponad 200 oryginalnych, zachowanych ankiet, z zielnikami, na temat użytkowania roślin dziko rosnących⁵. O tej bezcennej kolekcji wypowiedział się między innymi etnobotanik Łukasz Łuczaj, podkreślając, iż wprawdzie w Europie istnieje sporo danych botanicznych z czasów niedoboru żywności, jednak trudno znaleźć w nich informacje o roślinach, które zbierano w sposób systematyczny. Pod tym względem wyjątek stanowią materiały *Polskiego atlasu etnograficznego* dotyczące roślin spożywanych w okresach niedoboru pokarmu (Łuczaj 2008: 161). W celu umożliwienia szerszego dostępu do nich, należy włączyć te bezcenne dane etnobotaniczne do właściwego obiegu naukowego poprzez ich digitalizację, opracowanie w postaci elektronicznego katalogu, a następnie udostępnienie w internecie.

W Pracowni PAE przechowywane są również inne materiały źródłowe. Są to między innymi wypisy z literatury etnologicznej dotyczące badanych zagadnień, kwerendy muzealne, a także inne archiwalia gromadzone podczas dziesiątek lat prac atlasowych. Znajdują się tu także pierworysy map przygotowane do druku i mające wejść w skład zeszytów VII-IX PAE⁶. Pozostałe materiały obejmują różnorodną dokumentację dotyczącą historii *Atlasu*. Są to między innymi zarządzenia, protokoły, sprawozdania ówczesnego Zakładu PAE oraz bogata korespondencja.

³ Spis teczek z wykazem tematów poruszanych w ankietach – zob. Pieńczak 2011: 41-61.

⁴ Dokładne dane na temat ich liczby przyniesie będący w trakcie opracowywania elektroniczny katalog fotografii atlasowych.

⁵ Są to: ankiety nr 1 i 2 dotyczące dziko rosnących roślin, które zbierano jako pożywienie (1948) oraz ankiety nr 3 i 4 zawierające pytania dotyczące dziko rosnących roślin leczniczych (1949).

⁶ Na poszczególne zeszyty składają się: mapy nr 356-439 – zeszyt VII; mapy nr 440-521 – zeszyt VIII; mapy nr 522-628 – zeszyt IX. Szczegółowy wykaz – zob. Kłodnicki 2001: 239-275.

Możliwości interpretacyjno-porównawczego wykorzystania materiałów *Polskiego atlasu etnograficznego*

Prace nad *Atlasem etnograficznym* można podzielić na cztery etapy. Pierwszy to opracowanie kwestionariusza, drugi – eksploracje terenowe, trzeci – analiza zgromadzonych danych i opracowanie systematyki lub typologii, i wreszcie czwarty – obrazowanie na mapach i opracowanie komentarzy. Wprawdzie zasadnicze badania terenowe na potrzeby *Atlasu* zostały zakończone, jednak zdarzają się sytuacje, w których wsie należące do stałej sieci PAE⁷ są po upływie dziesięcioleci ponownie odwiedzane. Takie badania są organizowane w ramach studenckich praktyk terenowych w wybranych wsiach-punktach badawczych PAE, zlokalizowanych głównie na Śląsku Cieszyńskim i Górnym Śląsku. Część badanych tematów nawiązywała do pytań zawartych w kwestionariuszach PAE, na przykład te dotyczące obrzędowości urodzinowej czy demonologii ludowej. Uzyskane w ten sposób dane stanowią wartościowy materiał do porównania z dawniejszymi o kilkadziesiąt lat badaniami atlasowymi (głównie z lat 70. i 80. XX w.). Porównując wyniki badań, można odczytać przebieg zmian kulturowych zachodzących w badanych wsiach. Można również ustalić, czy – i w jakim stopniu – analizowane zjawiska kulturowe ulegały zmianie, przekształcały się, zmieniały funkcję (całościowo lub częściowo) bądź zanikały. Ponadto materiały atlasowe mogą stać się podstawą jakże popularnych w ostatnim czasie monografii lokalnych; mogą posłużyć jako dane uzupełniające w historyczno-kulturowych opracowaniach powiatów czy w pracach o regionach etnograficznych. Dane atlasowe znajdują również zastosowanie na gruncie popularno-naukowym. Coraz częściej obserwujemy swoisty powrót do korzeni, zainteresowanie tym, co tradycyjne. PAE – jako depozytariusz polskiej kultury tradycyjnej – posiada ogromną ilość danych o często reliktowych jej elementach, których nie sposób już spotkać na polskiej wsi. Współczesną rolą *Atlasu* jest ich przechowywanie, a także udostępnianie wszystkim osobom zainteresowanym materiałami terenowymi z zakresu polskiej kultury tradycyjnej. Dlatego, aby ochrona była właściwsza, a udostępnianie szersze, zbiór PAE dostosowuje się do standardów XXI wieku. Obecnie realizowany jest pierwszy z etapów digitalizacji materiałów atlasowych, które po uzyskaniu wersji cyfrowych zostaną opracowane naukowo, a następnie udostępnione w internecie.

⁷ Tzw. stała sieć PAE składa się z blisko 340 wsi-punktów badawczych wytypowanych w latach 1953-1954 i rozmieszczonych mniej więcej równomiernie na obszarze całej Polski.

Realizacja grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki

Od lipca 2014 roku w Pracowni PAE w Cieszynie realizowany jest projekt „Polski Atlas Etnograficzny – opracowanie naukowe, elektroniczny katalog danych, publikacja zasobów w sieci Internet, etap I”, dofinansowany z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Projektem kieruje Agnieszka Pieńczak, natomiast autorka niniejszego tekstu jest jednym z głównych wykonawców merytorycznych. Dużym wsparciem dla realizacji tego zadania jest udział jako wykonawcy merytorycznego Joanny Koźmińskiej z Polskiego Instytutu Antropologii, posiadającej bogate doświadczenie w podobnych projektach digitalizacyjnych. Natomiast udział Zygmunta Kłodnickiego jest gwarancją jakości naukowej.

Z uwagi na liczebność zbioru zdeponowanego w cieszyńskiej pracowni, autorki wniosku uznały, iż digitalizacja całości nie jest możliwa w ramach jednego projektu, stąd konieczność podzielenia prac na etapy. W ramach pierwszego planowane jest opracowanie cyfrowe kolekcji opublikowanych map z zeszytów I-VI PAE oraz map zamieszczonych w „Komentarzach do Polskiego Atlasu Etnograficznego” (około 700), digitalizacja czarno-białych fotografii oraz ponad dwustu ankiet z zielnikami. Przekonwertowanie papierowych danych na wersje cyfrowe ograniczy konieczność korzystania z oryginałów, a tym samym ochroni je przed postępującym niszczeniem. Publikacja w internecie, w formie katalogu naukowego, umożliwi szeroki dostęp do treści atlasowych wszystkim osobom zainteresowanym polską kulturą tradycyjną. Włączy zatem te materiały do właściwego obiegu naukowego i pozanaukowego.

W dalszej perspektywie zamierzona jest kontynuacja prac digitalizacyjnych, aby ostatecznie wszystkie zgromadzone w Archiwum PAE papierowe materiały zyskały swoje cyfrowe odpowiedniki, które następnie zostaną udostępnione w sieci. Kolejne zdigitalizowane materiały PAE wzbogacą cyfrowy katalog danych atlasowych, dając właściwie nieograniczony dostęp wszystkim osobom zainteresowanym danymi etnograficznymi z polskiej wsi drugiej połowy XX wieku.

Prace magisterskie i licencjackie przygotowane na podstawie materiałów źródłowych *Polskiego atlasu etnograficznego*

O tym, iż materiały terenowe *Polskiego atlasu etnograficznego* są ciągle wykorzystywane, świadczyć mogą nie tylko publikacje naukowe pracowników Zakładu Etnologii i Geografii Kultury związanych z pracownią PAE, ale także prace licencjackie i magisterskie studentów cieszyńskiej etnologii. W latach 2001-2015 powstało ich około 70. Jako zagadnienia do opracowania promotorzy wybierali

tematy, którymi nie zajmował się dotychczas zespół atlasowy. Niektóre z najlepszych prac, po stosownych korektach, zostały wydrukowane⁸.

Zakończenie

Na 70. letnią historię *Polskiego atlasu etnograficznego* składa się dorobek naukowy kilku pokoleń polskich etnologów. To w *Atlasie* niektórzy z nich rozpoczęli swoje kariery naukowe, poświęcając mu całe życie (Gajek, Bohdanowicz, Kłodnicki). O wartości dokumentacyjnej zbioru PAE świadczy z jednej strony jego rozmiar, z drugiej – liczba opracowań naukowych powstałych na jego podstawie, wzbogacających istotnie polską etnologię. Czasy się zmieniają, zmienia się również *Atlas*. Aktualnym zadaniem zespołu atlasowego jest dostosowanie jego formy do obecnych możliwości i wymagań współczesności, kiedy znaczna część papierowych opracowań przenosi się do internetu. Pragniemy również zachować tę część dorobku polskiej etnologii – cenny i niepowtarzalny zbiór materiałów *Polskiego atlasu etnograficznego*.

LITERATURA

Bohdanowicz J.

1975 *Osiągnięcia Atlasu Etnograficznego w okresie XXX-lecia*, „Etnografia Polska” 19: 2, s. 74-78.

1993 *Polski Atlas Etnograficzny – wykładnia zadań i metod pracy*, w: J. Bohdanowicz (red.), *Rolnictwo i hodowla*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 1, cz. 1, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 7-32.

Bohdanowicz J. (red.)

1993 *Rolnictwo i hodowla*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 1, cz. 1, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

1994 *Rolnictwo i hodowla*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 1, cz. 2, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

Bohdanowicz J., Kłodnicki Z. (red.)

1994 *Budownictwo*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 2, Wrocław, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

1997 *Transport i komunikacja lądowa*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 4, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

1999 *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia pogrzebowe*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 5, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Śląski.

⁸ Przykład stanowi ostatni tom „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” (Kłodnicki, Pieńczak, red., 2013).

- Bohdanowicz J., Pietraszek E. (red.)
1996 *Pożywienie i sprzęty z nim związane*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 3, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Diakowska-Kohut E.
2012 *Polski Atlas Etnograficzny – wyzwania wobec współczesności*, w: H. Rusek, K. Czerwińska, K. Marcol (red.), *Dziedzictwo kulturowe „nadbagażem” codzienności?*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” t. 12, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 241-253.
- Drozd-Piasecka M.
2006 *W kręgu Jubileuszu. Kilka refleksji na temat „Polskiego Atlasu Etnograficznego” (1945-2005)*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” 1: 8, s. 107-121.
- Drożdż A.
2002 *Pomoc wzajemna. Współdziałanie społeczne i pomoc sąsiedzka*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 7, Wrocław, Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
2009 *Zwyczaje i obrzędy weselne. Współdziałanie społeczności wiejskiej podczas obrzędu weselnego (druga połowa XIX wieku i XX wiek)*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 8, cz. 3, Wrocław, Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Śląski.
- Drożdż A., Pieńczak A.
2004 *Zwyczaje i obrzędy weselne. Od załotów do ślubu cywilnego*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 8, cz. 1, Wrocław, Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Śląski.
- Frankowska M.
1948 *Problemy Atlasu Etnograficznego*, „Lud” 38, s. 147-205.
- Gajek J.
1946 *Polski Atlas Etnograficzny*, „Lud” 36, s. 408-41.
1947 *Polski Atlas Etnograficzny*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Supplement Sectio F. Lublin, s. 1-67.
1958 *Polski Atlas Etnograficzny – Zeszyt próbny – Uwagi wstępne*, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kłodnicki Z.
2001 *Polski Atlas Etnograficzny – historia, stan obecny i perspektywy*, „Lud” 85, s. 239-275.
2013 *Miejsce Polskiego Atlasu Etnograficznego w etnologii Polski i Europy*, w: J. Schmidt (red.), *Regiony etnografii. Szkice dedykowane Profesorowi Andrzejowi Brenczowi w 70. rocznicę urodzin*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, s. 83-106.
- Kłodnicki Z., Pieńczak A. (red.)
2010 *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia urodzinowe. Zwyczaje, obrzędy i wierzenia związane z narodzinami i wychowaniem dziecka*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 9, cz. 1, Wrocław, Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Śląski.
2013 *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia urodzinowe. Zwyczaje, obrzędy i wierzenia związane z matką i dzieckiem*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 9, cz. 2, Wrocław, Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Śląski.

Labuda G.

- 1954 *Kilka uwag o zadaniach „Polskiego Atlasu Etnograficznego”*, „Lud” 41: 1, s. 808-822.

Lebeda [Pieńczak] A.

- 2002 *Wiedza i wierzenia ludowe*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 6, Wrocław, Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

Łuczaj Ł.

- 2008 *Dziki rośliny jadalne używane w okresach niedoboru żywności we wschodniej części Karpat (powiaty Krosno, Sanok, Lesko, Nadwórna, Kosów i Kolomyja) według ankiety szkolnej z 1934 roku*, w: Ł. Łuczaj (red.), *Dziki rośliny jadalne. Zapomniany potencjał przyrody*, Bolestraszyce: Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszcach, s. 161-181.

Moszyński K.

- 1956 *Na marginesie dyskusji o Polskim Atlasie Etnograficznym*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 4: 3, s. 491-518.

Pieńczak A.

- 2007 *Zwyczaj i obrzędy weselne. Rola i znaczenie swata w kojarzeniu małżeństw*, „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” t. 8, cz. 2, Wrocław, Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Śląski.
- 2009 *Dorobek Pracowni Polskiego Atlasu Etnograficznego w Cieszynie*, „Twórczość Ludowa” 3-4, s. 39-43.
- 2011 *Specyfika materiałów źródłowych Polskiego atlasu etnograficznego*, w: H. Rusek, A. Pieńczak (red.), *Etnologiczne i antropologiczne obrazy świata – konteksty i interpretacje. Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Kłodnickiemu w 70. rocznicę urodzin*, Cieszyn, Katowice: Uniwersytet Śląski, s. 41-61.